

Kültürel Geçmişin İzini Sürme Aracı Olarak Dil İçi Çeviri: Şair Nigâr'ın Günlükleri Üzerinden Geliştirilen Saptamalar

Prof. Dr. Sergül VURAL KARA

sergulv@mersin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6038-7011>

Özet

Geçmişe ait metinlerin günümüze aktarılması dil içi çeviri sayesinde gerçekleşebilmektedir. Özellikle toplumsal tarih açısından değerlendirilecek olan verileri gün ışığına çıkartabilmek adına eski dil kullanımlarının dil içi çözümlenmeleri önemlidir. Güncel bir dil içi çeviri ürünü olarak Nigâr Hanımın günlükleri birçok yönden dikkat çekmektedir: Hem geçmişin kültürel özelliklerini yansıtması açısından, hem de çevirmenin uyguladığı yöntem çeşitliliği bağlamında çok yönlü tartışmalara veri sunacak nitelikte metinler olarak ele alınmaları gerekmektedir. Günümüz okuyucusunun bilgisine sunulan Nigâr Hanım'ın iç dünyasının yansıması niteliğindeki metinler, salt öznel monologlar olarak değerlendirilmeyecek kadar çok yönlü içeriğe sahiptirler: Kişisel düşüncelerin dışı vurumu olarak kaleme alınan günlükler aracılığı ile erek metin alıcısı, döneme dair kültürel bilgi dağarcığını genişletme fırsatını elde eder. Çevirmen Zeynep Berktaş erek metin okuyucusuna aslına sadık kalan bir çeviri metnini sunmayı tercih ederek, metnin bu yöndeki özelliğini koruyabilmiştir. Ortaya konan profesyonel dil içi çevirisi, uygulanan yöntem seçkisi sayesinde günümüz erek alıcısına orijinaline bağlı kalınmasına rağmen, anlaşılır bir metin sunmanın olanaklarını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: dil içi çeviri, çeviri yöntemleri, Şair Nigâr Hanım, günlük, kültür

**Intralingual Translation as a Tool for Trace the Cultural Past: Determinations Based on the Diaries of Poet
Nigâr**

Abstract

Transferring texts from the past to the present can be achieved thanks to intralingual translation. Intralingual analysis of ancient language usages is important to bring to light the data that will be evaluated especially in terms of social history. As a current intralingual translation product, Nigâr Hanım's diaries attract attention in many ways: They should be considered as texts that will provide data for multifaceted discussions, both in terms of reflecting the cultural characteristics of the past and in the context of the diversity of methods applied by the translator. The texts that reflect

Nigâr Hanım's inner world presented to today's readers have a multifaceted content that cannot be considered as purely subjective monologues: Through the diaries written as the expression of personal thoughts, the target text recipient could expand his cultural knowledge of the period. Translator Zeynep Berktaş has been able to preserve this feature of the text by choosing to present a translation text that remains faithful to the original to the target text reader. The professional intralingual translation demonstrates the possibilities of presenting an understandable text to today's target audience, while adhering to the original, thanks to the selection of methods applied.

Key words: intralingual translation, translation methods, Poet Nigâr Hanım, diary, culture

1. Giriş

Nigâr Hanım, Osmanlı tarihinin önemli kadın figürlerinden biridir. Birçok alanda döneminin öncü aydın kadınları içerisinde gösterilen bu renkli kimlik, günümüzde de yaşam biçimi ve bıraktığı edebi miras ile ilgi uyandırmaktadır. Entelektüel Osmanlı kadınına Nigâr Hanım üzerinden tanıtmak adına onun ortaya koyduğu yapıtları günümüz Türk okuyucusunun anlayabileceği bir dil kullanımı ile aktarılmasına ihtiyaç vardır. Tam da bu noktada Nigâr Hanımın günlüklerinin derlenip yayımlanması önemli bir girişim olarak dikkat çekmektedir. Berktaş (2021; 2023) tarafından gözden geçirilip redakte edilen metin seçkisi, dil içi çevirisinin önemini bir kez daha hatırlatmaktadır. Özellikle Osmanlı dönemine ait metinlerin kapsamlı olarak çevrilmemesi sebebiyle toplumsal miras içerisindeki kültürel varlıkları değerlendirmekte zorlanılmaktadır: Eski dil kullanımına hâkim olunmaması sebebiyle birçok konuya ışık tutabilecek, araştırmacıların nesnel değerlendirmelerine katkı sunabilecek kültürel veriler incelenememektedir. Nigâr Hanımın günlükleri örneğinde aşağıdaki bölümlerde dil içi çeviri aracılığı ile günümüze kazandırılacak olan metinlerin ne kadar geniş bir etki alanına sahip olabilecekleri gösterilmeye çalışılacaktır. Aşağıda ele alınan bölümler de bu çerçevede birden fazla tartışmaya işaret etme amacıyla ortaya konmuştur: Tarihsel veriler ışığında kültürel birikimimizin önemli temsillerinden birini içeriksel ve yöntemsel açıdan değerlendirirken, dil içi çeviri temelinde gerçekleşen metinsel aktarımın çok boyutlu kazanımları ortaya konacaktır.

2. Nigâr Hanım'ın Yaşamı ve Eserleri: Dinamik bir Osmanlı Kadınının Portresine Dokunuşlar

Nigâr Hanım'ın (1862-1918) hayat hikayesi incelendiğinde oldukça donanımlı ve döneminin aydın kadınlar içerisinde önemli bir yeri olduğu görülür. Ailesi tarafından iyi bir eğitim alması yönünde erken çocukluk döneminden itibaren teşvik edilir: Yedi yaşında Kadıköy Fransız okulunda eğitim hayatına başlayan Nigâr Hanım sonrasında evde aldığı yabancı dil ve sanatsal yeteneğini geliştirici dersler sayesinde kendini geliştirme fırsatına sahip olur. Yaşadığı dönemin

en çok dil bilen sanatçısı olarak nitelendirilmesi de Fransızca, Almanca, Rumca, İtalyanca, Ermenice, Macarca, Arapça ve Farsça olmak üzere sekiz dil bilmesinden kaynaklanır (Bekiroğlu, 2011: 240). Aile ortamının kendisine sunduğu olanaklar sayesinde Nigâr Hanım kişiliğini ve donanımını özgün ve ilerici bir anlayış içerisinde geliştirme fırsatını yakalayabildiği görülür. Kaleme aldığı yapıtları bu çok yönlü donanımın ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Nigâr Hanım ortaya koyduğu edebi eserler sayesinde ilk kadın şair olarak anılır: Efsûs I (1877), Efsûs II (1891), Nirân (1896), Aks-i Seda (1900), Elhan-i Vatan ve Vatanî Şiir (1916) yapıtları şiire olan ilgisinin yansımasıdır. Nigâr Hanım'ın edebiyata olan katkısı tabii ki bununla sınırlı değildir: üç perdelik aşk trajedisi Tesir-i Aşk (1833) ile yayımlanmamış Girîve adlı oyunun yanı sıra aşk mektupları derlemesi şeklindeki Safahât-ı Kalb (1901) da ortaya konulan yapıtlar arasında yerini alır. Edebi kimliği ile dönemin akımlarına katkı sunan Nigâr Hanım'ın ilk kadın şair olmasının yanı sıra, ilk kadın çevirmen olduğu da yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkar. Gürses (2008), ilk Türk kadın çevirmenin yaygın kanının aksine Fatma Aliye Hanım değil de Nigâr Hanım'ın olduğuna dikkat çeker. Bekiroğlu'nun (2011: 304) da bu yöndeki tespitleri, Nigâr Hanım'ın günlüklerinin incelenmesi sonucunda teyit edilebilmektedir (Şair Nigâr Hanım, 2021: 253). Böylece 1886 yılında şair Nigâr Hanım'ın Alfred de Musset'den yaptığı şiir çevirisinin, Fatma Aliye Hanım'ın 1889 yılında *Meram* başlığı ile ortaya koyduğu Georges Ohnet'nin *Volonte* adlı eserinin çevirisinden önce gerçekleştiği doğrulanır. Fakat Nigâr Hanım'ın kadın kimliğinin öne çıktığı girişimleri bununla sınırlı değildir: Yaşadığı dönemin feminist akımları içerisinde de yine öncü konumunda olduğu görülür. Cinsiyet eşitliğinin savunucusu olarak Nigâr Hanım *Kadın, Mürüvvet, Ma'lûmat, Edebiyyât-ı Umûmiye Mecmuası* gibi dönemin önemli yayınlarında görüşlerini kamuoyu ile paylaşma fırsatını yakalamıştır. Ayrıca baş yazarlık da yaptığı *Hanımlara Mahsus Gazete*' de evlilik, eşler arası iletişim, çocuk eğitimi, ev idaresi gibi konu içeriklerini işleyerek okuyucularını bilinçlendirmeye çalışmıştır. Dinamik girişimleriyle hayranlık uyandıran Nigâr Hanım'ın dikkat çeken bir diğer faaliyeti de bu makalenin odağını oluşturur: Bir kadın olarak Batı tarzında şekillendirilmiş ilk günlüğü yazmıştır. Nigâr Hanım'ın yaşamına eşlik eden bir yol arkadaşı olarak nitelendirilebilecek günlük, Osmanlı döneminin yaşantısına da dolaylı olarak ışık tutmaktadır: İstanbul'un o dönemki sosyal hayatını, devrin önemli isimlerini ve olayları hakkında verilen ayrıntılar ile birlikte, yerli ve yabancı renkli kişilikler ile bir araya gelindiğinde gerçekleşen musiki, edebi ve entelektüel sohbetler bağlamında anlatımlar da günlükte yer alır (Berktaş, 2021: 24). Günlüklerde Nigâr Hanım'ın oldukça renkli bir cemiyet hayatı olmasına

rağmen, özel hayatında birçok sıkıntılar yaşadığı da anlaşılır: Babası tarafından ruhunda biriken acıları dışarı atabilmesi için günlük yazmaya teşvik edilen Nigâr Hanım'ın ortaya koyduğu metnin, aslında edebi bir eser olarak da okunması gerektiğinin altı çizilir (Berktaş, 2021: 23). Sağlam bir nesir dili ile kaleme alındığı vurgulanan günlüklerin, Nigâr Hanım'ın iç romanı olarak tanımlanır (Berktaş, 2021: 21). Günlük yaşantısını ve duygu dünyasını yansıttığı günlükleri yirmi beş yaşında yazmaya başlayan Nigâr Hanım, Türk Edebiyatın en uzun günlük sahibi kadın yazar unvanına da sahiptir. İçerik açısından okuyucuya farklı pencereler açan bu yapıt, Osmanlıdan günümüze kadar korunabilmiş kıymetli eserlerden biri olarak Türk yazın tarihinde yerini sağlamlaştırmasında hiç şüphesiz Berktaş (2021; 2023) tarafından gerçekleştirilen dil içi çalışmasının katkısı olacaktır. Dil içi aktarım olanakları sayesinde bu zengin içerikli yapıtın günümüz okuyucusuna ne şekilde yansıtıldığı ise aşağıdaki bölümlerde tartışılacaktır.

3. Kültürel Geçmişin Perdelerini Aralama Girişimi Olarak Dil İçi Çeviri

Günlük kategorisine dahil olan bir metinde, yazar otobiyografik bir pencereden doğru kendi yaşantısına dair izlenimlerini dışa vurur ve böylece iç dünyasına dair özel paylaşımları kâğıda dökmüş olur. Yayınlanmış günlüklerde, okuyucu yazarın özel yaşantısına vâkıf olurken, dolaylı da olsa dönemin toplumsal ve kültürel yapısına dair bilgiler edinebilir. Zamansal uzaklığın artması söz konusu olduğunda ise, metin içerisinde yer alan eski dönemlere özgü öğeler, metnin alınılması açısından bir sorun teşkil edebilir: Okuyucunun bulunduğu güncel zamanın ne kadar çok gerisine gidilirse, yabancı olunan sosyokültürel öğeler ile karşılaşma olasılığı artacaktır. Burada güncel okuyucuda oluşan bilgi dağarcığındaki eksikliği giderme açısından metnin editoryal açıdan ele alınması gerekliliği ortaya çıkar. Tam da burada dil içi çeviri uygulaması devreye girer: Belirlenen amaca uygun olarak dilin kendi içindeki farklı dil kullanımsal imkânları kullanarak yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulan metne müdahale edilir. Dilin kendi içindeki varyasyonlardan faydalanarak yeni bir metin yapılandırmasına gidilirken, uygulanacak yöntemlerin de metnin hizmet edeceği amaç ile bütünsellik içinde olmalıdır. Türkçe açısından değerlendirildiğinde, dil içi çevirinin belki de en hassasiyetle yaklaşılması gereken alan, Harf Devriminden önce yazılmış olan metinlerin günümüz Türkçesine aktarılmasıdır. Dil içi çevirisi yapılacak olan Osmanlıca yazılmış bir metin hem dilsel seçkisiyle hem de işaret ettiği kültürel arka planıyla, incelikli bir metin aktarım sürecini tetikler. Cumhuriyet dönemi öncesinde kaleme

alınmış metinlerin günümüz okuyucusu ile buluşturulması görevini üstlenen çevirmen, aynı anda birden fazla etmeni göz önünde bulundurarak çeviriyi şekillendirmelidir. Tabii burada çevirmenin de çok yönlü bir donanıma sahip olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Eski dilin kullanımsal özelliklerine hâkim olmakla beraber, erek metnin oluşturulmasında hangi etmenleri ön plana çıkarmanın uygun düşeceğini de belirleyebilecek yöntem bilgisine sahip olmalıdır. Osmanlıca metinlerin dil içi çevirisi yapılarak günümüz Türkçesine aktarımı üzerinden gidecek olursak, çevirmen eski dili ve kültürü en ince ayrıntısına kadar yorumlayabilmelidir ki, günümüz okuyucusuna metni nasıl anlaşılır bir biçime büründürerek aktarabileceğini kararlaştırabilsin. Burada çevirmen hangi yöntemlerin, hangi çeviri durumunda uygun düşeceğini belirlerken, öncelikle çevirinin hangi amaca hizmet edeceğine karar vermelidir. Osmanlıca bir metnin aktarımı söz konusu olduğunda, erek metnin oluşturulmasında farklı biçimsel tercihler söz konusu olabilir: Erek metni ağırlıklı olarak eski dil kullanımsal özelliklerini koruyarak sadece Latin alfabesi ile yeniden transkribe etmek, ya da eski dil kullanımı içerisinden anlaşılır olanları koruyarak kısmen güncellemek veya kaynak metni tamamen senkronize ederek, yani kullanılan güncel Türkçe'nin ifade biçimi ile yansıtmak, çeviri seçenekleri arasında yer alabilir. Burada çevirmen ön gördüğü çeviri ürününün, kim için ve hangi amaçla hazırlanacağı yönündeki hususlar belirleyici olacaktır. Örneğin ilk akla gelen hedef kitlesi, Osmanlıcaya belirli ölçüde hâkim olup, Latin harflerle aktarıldığında daha kolay alımlayabilmeyi tercih edecek olan akademik alt yapıya sahip uzman alıcılardır. Tarihsel bir metni okurken, eski dilsel öğelerin yer almasını olumlayan, fakat metnin anlaşılır olması adına güncel dilsel göstergelerin ağırlıkta olduğu bir metin yapısı yönünde okuma tercihleri olan alıcıyı ise ayrı bir kategoride konumlandırmak gerekir. Bir diğer erek metin alıcı profili ise, eski dil kullanımını hiçbir şekilde tercih etmeyen, okuma serüvenini sadece güncel dil kullanımı ile gerçekleştirmek isteyen okuyucudur. Burada açıklanan yöntemsel eğilimler, aşağıdaki bölümlerde Nigâr Hanım'ın günlüklerinin çevirisi bağlamında detaylandırılıp tartışılacaktır. Böylece dil içi çeviri aktarım yöntemlerinin çeşitliliği gösterilirken, amaca uygun çeviri stratejilerinin tercih edilmesi gerekliliğinin de altı çizilecektir.

4. Nigâr Hanım'ın Günlüklerinin Kültürel Geçmişin Aktarımı Açısından Önemi

Aşiyân müzesinde saklı tutulmak kaydıyla ancak Nigâr Hanım'ın ölümünden elli yıl sonra oğullarının izniyle açılan günlük, ilgili döneme ışık tutması açısından oldukça önemli bir yapıt

olarak karşımıza çıkar (Berктаş, 2021: 21). Günümüz okuyucusu ise Zeynep Berктаş'ın olağanüstü bir titizlikle hazırlandığı iki ciltlik eser sayesinde bu bilgi hazinesine ulaşma fırsatını yakalar: Günlüğün birinci cildinde 24 Ocak-14 Nisan 1890 arası dönem yer alırken, ikinci ciltte 20 Ocak 1894-19 Mart 1918 arasındaki metinlere yer verilmiştir. Kamudaki yaygın olan kanının aksine günlükler 20 defterden değil de sadece on üç parça içermektedir. Defterlerin eksik olma sebebi olarak kutsal anne imajını korumak adına oğulları tarafından bir kısmının yok edilmiş olması gösterilir (Berктаş, 2021: 9). Taha Toros'tan edinilen bilgiye göre de defterlerin bir kısmının ise Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte karşılaştığı sert eleştirilerden dolayı Nigâr Hanım'ın kendisi tarafından imha edildiğidir (Berктаş, 2021: 9; Toros, 1992). Günlüğün yapısal dizgesi açısından başka önemli bir bilgi ise yine Berктаş'ın önsözünde yer verilen araştırmalar sayesinde elde edilir: Nigâr Hanım 24 Ocak 1887'de *Jurnalim* olarak adlandırdığı günlüğünü tutmaya başlamadan üç gün önce, yani 21 Ocak 1887 tarihinde günlüğe hazırlık olarak küçük bir hatırat olan *Mukadderât* başlığı ile mevcut günlükler formunda belgelenmiş yaklaşık on yıllık yaşamına kendi kaleminden bir yirmi beş yıl daha ekler; söz konusu metin Nigâr Hanım'ın torunu Selma Onat'ın özel arşivinde büyük boy kâğıda on bir sayfalık bir el yazması şeklinde yer alır (Berктаş, 2021: 12). *Mukadderât* başlığı altında Nigâr Hanım hatırlayabildiği yıllardan başlamak üzere geçmiş yaşamına dair bilgiler sunarken, ilk dönem günlüklerinde geniş yer tutan sorunlarını da irdeler (Berктаş, 2021: 12). Nigâr Hanım iç dünyasındaki duygusal birikimi kâğıda dökerken, yaşadığı dönemin sosyokültürel gerçekliği de yansır; bu açıdan günlük çok katmanlı bilgileri içinde barındıran bir hazine niteliğindedir. İlk dönem günlükler II. Abdülhamid saltanatının arka planı içerisinde yer alırken son dönem günlükler Balkan Savaşı öncesinden I. Dünya Savaş'ının son yılına kadar geçen süreç ile ilişkili bir bağlam içerisindedir (Berктаş, 2021: 15). Bu sebeple Nigâr Hanım'ın günlükleri birçok araştırma alanına tarihsel perspektiften doğru incelme malzemesi sunabilmektedir. Dönemsel tarihe dair genel bilgilerin yanı sıra, toplumsal düzen ile ilgili önemli ip uçları veren metinde gündelik hayata ilişkin ayrıntılara da yer verilir. Örneğin yeme içme, giyim kuşam, gezme, mesire, alışveriş, mağazalar, okullar, tiyatro, sinema, tramvay, ısınma, ev döşeme, hizmetkârlar ile ilgili bilgilere metin içerisinde yer verildiğinden, toplumsal tarih açısından incelmeye değer zengin bir malzeme içeriği keşfedilmeyi bekler (Berктаş, 2021: 15). Bununla birlikte savaş dönemlerine dair yaşam koşulları da anlatılmaktadır. Günlüklerin içerikleri sadece toplum bilimcileri değil tıp tarihi, müzik tarihi, hukuk tarihi, diplomasi tarihi, edebiyat tarihi ve çeviri tarihi alanlarında çalışan araştırmacıların da ilgisini çekmelidir. Çünkü buradaki bilgileri gerçek ve güvenilir olarak değerlendirmek gerekir:

Yazar aslında sadece kendi hayatının rutini içerisindeki yaşanmışlıkları dışa vurmak isterken, farkına varmaksızın gelecekte bu metni okuyanlara kültürel geçmişlerini de tanıma fırsatını sunar. Bu olanakların günümüze kadar taşınabilmesi ise ancak çeviri aracılığı ile gerçekleşebilme imkânına kavuşmuştur: Zamansal ve dilsel engelleri aşmış günümüz metin gelenekleri ile barışık bir metin oluşturulması sayesinde, çağdaş okuyucu kendi kültürel mirasını öğrenme şansını yakalamıştır. Kaynak metnin metin türü olarak günlük niteliğinde olması sebebiyle, içerisinde yer alan bilgiler herhangi bir manipülasyon sonucu ortaya konan içerikler olmaktan uzaktır. Dolayısıyla geçmişle günümüz arasında köprü vazifesini yerine getiren çevirmen, sadece orijinal metni erek alıcısı için okunabilir, yani anlaşılır hale getirmek ile yükümlüdür. Metin içeriği mümkün merteye korunarak günümüz dil kullanımları ile yansıtılmaya çalışılırken, söz konusu metni okuyan alıcının aslında kendi tarihsel ve kültürel geçmişini de öğrenmek istediği unutulmamalıdır. Buradan hareketle aşağıdaki bölümlerde Nigâr Hanım'ın günlüğü günümüze kazandırılırken hangi yöntemlere baş vurulduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Berktaş'ın yayıma hazırladığı ve aşağıdaki bölümlerde incelemeye esas olan dil içi çevirisi, özellikle bu yönde yapılacak girişimlere örnek teşkil edebilmesi adına betimlenerek tanıtılacaktır.

5. Nigâr Hanım'ın Günlüklerinde Uygulanan Dil İçi Çeviri Yöntemlerine İlişkin Değerlendirmeler

Nigâr Hanım'ın günlüğü özellikli bir konuma sahip olan bir eser olması sebebiyle, içeriğinin de çeviri açısından nasıl ele alınıp günümüze kazandırıldığı yönünde bir incelemeyi gerekli kılar. Bekiroğlu'nun *Şair Nigâr Hanım* (1998) başlıklı eseriyle birlikte günlükler kamuoyunun dikkatini çekmeye başlar (Berktaş, 2021: 22). Başta Selim İleri olmak üzere birçok yazarın ve akademisyenin bu günlüğün yayımlanmasına ihtiyaç olduğu yönünde görüş bildirmeleri, Berktaş'ı ilgili eseri çevirmeye teşvik eder (Berktaş, 2021: 22). Berktaş (2021: 22) bu çalışmasıyla, kültür ve edebiyat dünyasına orijinal bir katkı sunmayı amaçladığını ve bu sebeple uzun yıllara yayarak ilgili metni hazırladığının altını çizer. Aşağıdaki bölümlerde dil içi çeviri uygulamasına ilişkin genel bilgiler paylaşıldıktan sonra Berktaş'ın ortaya koyduğu eser ile ilgili spesifik yöntemsel tespitlere yer verilecektir.

5.1. Çeviri Stratejileri Açısından Dil İçi Çeviri

Dil içi çeviri, tıpkı diller arası çeviri gibi, çeviri sürecini belirleyen makro ve mikro düzlemdeki etmenlerden etkilenir: Hedeflenen çeviri ürünü, çeviri sürecine başlarken belirlenmiş olan etmenlerin etki düzeyine göre şekil alıp erek alıcısının hizmetine sunulur. Dil içi çeviri en genel tanımıyla, bir dilin kendi içindeki dilsel varyasyonlar arasında gerçekleşen dilsel aktarım olarak tanımlanabilir. Burada işaret edilen aynı dilin içinde gerçekleşen dilsel dönüşüm, tıpkı diller arası çeviride de olduğu gibi, öncelikli olarak erek metnin hangi amaçla ve hangi alıcıya hitaben oluşturulacağına ilişkin bilgilerin netleştirilmesi üzerine kurulur. Aynı dilin içerisinde gerçekleşen dilsel çözümleme sonucunda, eşdeğer konumuna oturtulan öge açısından tamamıyla kaynağı ile örtüşen bir eşdeğerlikten bahsetmek uygun olmayacaktır. Burada ortaya konan eşdeğer veri, aslında çevirmenin kendi çeviri kararları doğrultusunda tercih ettiği bir aktarım biçimidir. Dilbilimsel perspektiften doğru geliştirilen dil içi çeviriye ilişkin tanımda da aslında bu görüş savunulmaktadır: „Intralingual translation or *rewording* is an interpretation of verbal signs by means of other signs of the same language.” (Jakobson, 1959: 233). Burada dil içi çeviri için kullanılan yeniden sözcüklere dökme ifadesi, aynı dilde var olan sözcüklerin farklı sözcüklerin anlamı ile aktarılmasını tarif eder. Ancak dil içi çeviri bu temel tanımın çok ötesinde, birden fazla etmenin etkili olabileceği bir dilsel aktarım biçimidir. Eski bir dilde yazılmış bir metnin günümüze kazandırılması işleminde ilk akla gelen zamansal uzaklık etmeninin, yeniden yazılacak olan metnin biçimlendirilmesinde ne gibi bir sorun teşkil edeceği ve üstesinden gelmek için çevirmenin hangi çözüm yollarına başvurabileceğidir. Ortaya koyduğu kapsamlı metin inceleme modeli ile geleneksel çeviribilim literatüründe kendine yer bulan Nord (1995) kaynak metin analizi kapsamında ön gördüğü metin dışı etmenler içerisinde zaman etmenine de yer verir. Nord (1995: 72-74) zaman etmeninin sadece kaynak metin oluşturma sürecinde değil, aynı şekilde çeviri metnin ortaya konmasında ve alımlanmasında da arka plan bağlamında etkin olduğunu ifade eder. Popovič'e (1997: 103-104) dayanarak eski eserlerin çevirisinde dil kullanımı ya güncelleyerek ya da eski dil kullanımsal özelliklerin korunarak aktarımı söz konusu olabileceği vurgusu yapılır (Nord, 1995: 74). Hangi çeviri tutumunun doğru olarak kabul göreceği ağırlıklı olan çeviri geleneğine bağlı olduğu ifade edilir (Nord, 1995: 74). Zaman faktörü açısından Nord (1995: 76) kaynak metin ve erek metnin farklı zamanlarda oluşturulmasının ne gibi temel sorunların meydana gelebileceği sorusunu da ortaya koyar. Osmanlıcadan günümüz Türkçesine ilişkin cevap vermek

gerekirse, başlıca sorunun zamansal makasın çok açık olması sebebiyle, kültürel ve dilsel farklılıkların alımlama zorluklarına yol açacağıdır. Çevirmen bu çerçevede tetiklenen sorunları gidermek adına çeviri durumuna göre uygun yöntemi belirleyip metni yapılandırmalıdır. Aksi takdirde çeviri metin okuyucusu, metni tam olarak anlayamayacaktır ve bu sebeple çeviri ürünü işlevini yerine getiremeyecektir. Tetiklenebilecek anlama zorluklarını ortadan kaldırabilme adına farklı yöntemlere başvurmak ağırlıklı olarak çevirmenin inisiyatifindedir. Çeviri tutumu yelpazesi içerisinde uygun olanı belirleyebilme yetkinliğine sahip çevirmen, erek metni alıcısıyla en sorunsuz şekilde buluşturma çabası doğrultusunda çeviri metnini şekillendirecektir. Bu bağlamda ele alınacak olan çeviri stratejileri, her ne kadar diller arası çeviri için ortaya konmuş ise de dil içi yeniden metin oluşturma süreçleri için de uygun düşmektedir: Çeviri sorunlarını tetikleyen başlıca etmenler olarak gösterilen kültürel ve biçimsel farklılıklar, sadece diller arası çevirilerde değil, dil içi çevirilerde de ortaya çıkmaktadır. Çeviri sürecinin başında çevirmen öncelikle çevirinin amacını belirlemelidir. Çevirmen eski dönemlere ait bir metni günümüze taşımayı planlıyor ise, ilk etapta çeviri metnin eski dönemlere ait olduğunu okuyucuya ne derece his ettirmek istediğine karar vermelidir. Aksoy (2002: 93-94) yazınsal metinlerde tarihsel uzaklık ile ilgili sorunları tartışma çerçevesinde Holmes'un zaman faktörünü aşabilmek adına çevirmene önerdiği iki yöntemi referans verir: 1-Tarihselleştiren çeviri (historicizing translation; retentive translation) yaklaşımında kaynak metnin belirli bir yönünün güncel olmamakla beraber korunarak aktarılması, 2-Güncelleştiren çeviri (modernizing translation; re-creative translation) aktarımında kaynak metin öğelerinin çağdaş tercihlerle karşılanması (Holmes, 1988; Aksoy, 2002: 94). Çevirmenin bu aşamada verdiği karara bağlı olarak Koller (2011: 55) tarafından ayrıntılı olarak ele alınan adaptasyon ve transfer çeviri tutumlarından hangisini ön plana çıkaracağını da belirlemelidir. Eğer çeviri metni, orijinalinin tarihsel bağlamını yansıtmak adına şekil alacak ise, kültürel öğelerin transfer yöntemiyle verilmesi uygun olacaktır. Fakat kaynak metin, çağdaş dil kullanımı ile aktarılacak ise adaptasyon yöntemi daha ağırlık kazanacaktır. Burada tabii ki hedef kitlesi belirleyici olacaktır: Çevirinin amacı Osmanlı döneminin kültürel ve dilsel zenginliğini günümüz Türkçesi el verdiği oranda okuyucuya tanıtmak yönünde olacak ise, kaynak metnin biçimini dilsel olanakların el verdiği ölçüde aktarmak gerekir; fakat çeviri metni örneğin genç bir okuyucu kitlesi için tasarlanacak ise, güncel bir dil kullanımının ağır bastığı bir metin kurgusu daha uygun olacaktır. Zamansal ve buna bağlı olarak kültürel uzaklığın dil kullanımında meydana getirdiği çeviri sorunlarını aşmak için Koller'in (2012: 230-243) düz anlamsal eşdeğerlik kapsamında

ortaya koyduğu çeviri stratejilerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bunların içerisinde kültürel çeviri zorluklarını aşmak için önerilen açıklama ve dipnot yöntemleri, dil içi çeviri açısından da öne çıkmaktadır: Kaynağından korunarak aktarılması hedeflenen eski zamana ait öğeler, çeviri metninde yerini alırken açıklamalar ile desteklendiğinde, okuyucu için anlamsal açıdan açık hale gelir. Metin içinde gerçekleşen açıklamalar dışında metin çevresinde yer alan ek metinler de okuyucuya metni anlamada destek verebilir. Bu bağlamda özellikle Genette, Maclean'nin (1991) ve Genette'nin (2001) yan metinlere ilişkin saptamaları dikkate alınmalıdır: Asıl metne dahil olmayan fakat onu tamamlayan kitap üzerindeki veya içindeki yazıların tamamı asıl metin ile ilişkilidir (Aksöz, 2018). Aşağıdaki bölümde üzerinde durulacağı üzere, Nigâr Hanım'ın günlüklerinin dil içi çevirisinde yan metinler, çeviri metnin kurgusunda önemli bir işleve sahiptirler.

5.2. Çevirmen Zeynep Berktaş'ın Şair Nigâr'ın Günlüklerinin Dil İçi Aktarımında Uyguladığı Yöntemler

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Zeynep Berktaş tarafından günümüz okuyucusu için güncellenmiş bir metin formatına getirilip yayınlanan Nigâr Hanım'ın günlük derlemesi, profesyonel bir çalışmanın ürünü olarak bundan sonra yapılacak olan benzer girişimler için rehber olabilecek düzeydedir. Dolayısıyla Berktaş'ın dil içi çeviri temelinde gözden geçirip günümüz okuyucusu için hangi yöntemlere baş vurmaya tercih ettiği yönündeki tespitler, farklı zeminlerde gelişecek olan çeviribilimsel tartışmalara da katkı sunacaktır. İlk aşamada çevirmen hedeflediği okuyucunun biçem bağlamındaki beklentilerini ön görerek, zamansal etkenlere koşut olarak tercih edeceği sözcüksel envanterin yapısını belirlemelidir (Nord, 1995: 132). Bu çerçevede alıcı beklentilerinin ayrıştırılmasına ilişkin saptamaların ortaya konabilmesi için çeviri açısından şu altı alan öncelikli olarak gözden geçirilmelidir: 1. tematik alan, 2. makro yapı ve ortaya konuş tekniği, 3. mikro yapı, 4. metnin işlevi, 5. metnin dilsel ve biçimsel yapısı, 6. metin anlaşılabilirliği ve yorumlanması (Koller, 2011: 107). Burada işaret edilen analiz katmanları dikkate alarak, Berktaş'ın ortaya koyduğu dil içi çeviri eserinde, tematik alanı koruyarak hareket ettiği açıktır. Makro düzlemde verdiği çeviri kararları, orijinal metnin bulunduğu kültürel gerçekliği çeviri metnine taşımaya yönelik olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlıca ve Latin alfabesinin yer yer kullanıldığı kaynak metnin yeniden oluşturulmasında sadece Latin alfabesiyle

aktarılması gerekliliğini göz önünde bulundurularak mikro düzlemde zamansal uzaklık faktörünün aşılması güç bir çeviri sorunu olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır: Çevrilebilirliğin benimsendiği çeviri anlayışı temelinde, çağdaş okuyucunun ihtiyaç duyabileceği ek bilgiler metnin amacına uygun olarak şekillendirmiştir. Yan metinler Nigâr Hanım'ın günlüklerin çevirisinde oldukça önemli bir yere sahiptir: Her iki ciltte yer alan Bekiroğlu'nun önsözleri ve Berktaş'ın giriş bölümleri okuyucuyu günlükleri okumaya başlamadan önce ihtiyaç duyulabilecek arka plan bilgisi ile donatarak, olası alımlama zorluklarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Nigâr Hanım'ın yaşamına dair ve buna bağlı olarak dönemin kültürel ve politik gündem ile ilgili bilgiler giriş sayfalarında ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Böylece okuyucunun eserin baş kahramanını ve onun iç dünyasını daha iyi anlayıp yorumlamasının önü açılır. Ayrıca günlüklerin çevirisinde izlenen aktarım tercihlerinin paylaşılması, erek okuyucusuna metni nasıl ele alması gerektiğine dair bilgiler olarak işlev görür. Günlük derlemesinin sonuna yerleştirilen seçme kaynakça ise, araştırma yapmak isteyen okuyucuyu içerdiği zengin literatür önerileri ile destekleyecektir. Akabinde yer alan Fransızca-Türkçe ve Osmanlıca-Türkçe dizinler, Nigâr Hanım'ın günlüklerinde kullanılmış olan Fransızca ve Osmanlıca sözcüklerin dizgeli bir biçimde sıralanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda çeviri metnin dilsel yapısını oluştururken, metnin orijinaline de sadık kalınmıştır: Çevirmen, okuyucuya sunduğu ek bilgiler aracılığı ile eski dönemlere ait olan kaynak metni anlaşılır kılmıştır. Metni sadeleştirmek veya kısaltma yoluna gitmek gibi seçenekler tercih edilmemiştir; bu sayede bire bir aktarılan kaynak metin içeriği, öncelikle akademik çalışma yapacaklar için otantik bir baskı olabilme amacına hizmet etmesi gayesi güdülmüştür (Berktaş, 2021: 23). Fakat daha geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmek adına da her cildin arkasına eklenen sözlükler ile metnin anlaşılır olabilmesi adına destek verilmeye çalışılmıştır (Berktaş, 2021: 23). Koller'in (2011: 270) de ifade ettiği üzere eski dönemlere ait orijinal eserler genellikle açıklamalar ve yorumlar eklenmiş olarak yayınlanır. Nigâr Hanım'ın dil içi çevirisinde saptanan yöntemsel uygulamalar için de bu temel tespit geçerlidir. Berktaş metin içerisinde ağırlıklı olarak kullandığı dipnot ekleme yöntemi sayesinde hem metin içerisinde yabancılaştırma etkisini korur hem de yer verdiği açıklamalar ile anlaşılabilirliği sağlar. Dipnotlar ayrıntılı olarak incelendiğinde farklı işlevleri yerine getirdikleri görülür. Çevirmenin görünürlüğünün arttığı dipnotlarda Berktaş'ın bir araştırmacı gibi okuyucuya dönemsel ve kültürel ek bilgiler sunduğu görülür. Yer yer verilen bilgiler ilgili konuya göre alıcının arka plan bilgisini genişletmek adına detaylandırılır. Çevirmenin ne derece incelikli olarak metnini analiz ettiği, başka metinsel yapılandırma işlemlerinde de dikkati

çeken unsurlar arasında yer alır, çünkü okuyucunun metni alımlarken ilkin belki sorgulamayacağı konulara ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler verir. Hatta ilgili dönemseller özelliklere yönelik bilgi dağarcığını genişletmek isteyen okuyucuya dipnot içerisinde literatür önerilerinde bulunur. Her iki cildin başlangıcında yer alan önsöz ve giriş bölümlerinde yer alan bilgiler sayesinde hazırlıklı olarak okuma serüvenine başlayan okuyucu, mikro düzlemde uygulanan açıklayıcı ek bilgi verme yöntemleri sayesinde metni alımlama bağlamında herhangi bir sorun yaşamayacaktır. Yan metinler ile desteklenen metin içi aktarım yöntemleri sayesinde erek metin okuyucusu kendi geçmişine pencere açan bir eseri okuyabilme fırsatına kavuşmuştur. Osmanlıcadan günümüz Türkçesine yapılan çevirilerin önemi de tam olarak burada ortaya çıkmaktadır: Kendi tarihini ve kültürünü ister akademik amaçlarla ya da sadece kendi toplumsal geçmişini daha yakından öğrenmek adına keşfetme ihtiyacı duyanlar için, dil içi çeviri vazgeçilmez bir araçtır. Fakat ne yazık ki Eski Türkçe veya Osmanlıca yazılmış olmaları sebebiyle birçok metin keşfedilmeyi bekleyen birer hazine gibi arşivlerde yer alır. Oysaki birçok bilim dalı buradaki metinlerin güncellenerek günümüz Türkçesine kazandırılmasıyla birlikte yeni araştırmalara doğru yönelebilmek fırsatını elde edebilir. Dolayısıyla geçmişten gelen bilgiler sayesinde günümüz toplumsal ve kültürel yapılanmaya katkı sunulmuş olur. Eski metinlerin dil içi çevirisine odaklanan projelerin ivedi olarak desteklenmesi gerekliliği açıktır: Günümüz ulusal metin yelpazesinde yerini alan her bir çeviri, kendi düzleminde var olan düşünce sistematığına yeni ufuklar açacaktır.

6. Sonuç

Yukarıdaki incelemelerde görüldüğü üzere dil içi çeviri kültürel geçmişi günümüze taşıyabilmek için önemli bir araç niteliğindedir. Çevirmen belirlediği çeviri amacına uygun olarak farklı aktarım seçenekleri içerisinde uygun olanı tercih etmelidir. Buna koşut olarak uygulayacağı metin yapılandırmasını destekleyici enstrümanlara baş vurabilir. Ön görülen çeviri aktarım şekli ne derece günümüz dil kullanımından uzak ise, ihtiyaç duyulacak olan açıklayıcı çeviri yöntemlerine de o ölçüde gereksinim duyulacaktır. Nigâr Hanım'ın günlüğünün çevirisi, yapılmış olan ve gelecekte sayısı hızla artacağı ümit edilen dil içi çevirilerin ne derece önemli olduğunu göstermiştir: Geçmişe dair verilerin günümüze aktarılması, ilgili araştırma alanlarını da zenginleştirip yeni çalışma yönelimlerinin önünü açacaktır. Dolayısıyla Berktaş'ın (2023: 24) edebiyatçılarımıza ait eski yazılı metinlerin mutlaka yeni harflerle yayımlanması gerektiği

düşüncesine katılmamak mümkün değil. Hatta bu dileği genişleterek kültürümüze ait farklı araştırma konularına zemin oluşturabilecek diğer metin kategorilerinden de yoğun olarak dil içi çeviri yapılmasına ihtiyaç olduğunun altı çizilmelidir. Belki bu bağlamda kurumsal destekler alarak kapsamlı dil içi çeviri projelerinin gerçekleştirilmesinin de önü açılarak, tarihimizin zenginliklerini yansıtan yapıtları günümüze aktarabilme imkânı oluşur.

Kaynakça

- Aksoy, N. B., 2002. Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi, Ankara, İmge Kitabevi, 206 s.
- Aksöz, M., 2018. "Yanmetin (Paratexte) Nedir? Metin Çevresindeki Yazılı Öğeler (Peritexte) Nelerdir?", Turkish Studies. Vol. 13 (12), Spring 2018. ss 27-47.
- Bekiroğlu, N., 1998. Şair Nigâr Hanım, İstanbul, İletişim Yayınları, 424 s.
- Bekiroğlu, N., 2011. Şair Nigâr Hanım, İstanbul, Timaş Yayınları, 400 s.
- Bekiroğlu, N., 2021. "Önsöz. Şair Nigâr Hanım", Günlük, 24 Ocak 1887-14 Nisan 1890, Cilt I. (içinde), yayına hazırlayan Zeynep Berktaş, İstanbul, Timaş Yayınları, ss. 7-19.
- Bekiroğlu, N., 2023. "Önsöz", Şair Nigâr Hanım (2023), Günlük, 13 Defter 20 Ocak 1894. 15, 16, 17, 18. Defterler: 8 Haziran 1911-19 Mart 1918. Cilt II (içinde), Yayına hazırlayan Zeynep Berktaş, İstanbul, Timaş Yayınları ss. 7-19.
- Berktaş, Z., 2021. "Giriş", Günlük., 24 Ocak 1887-14 Nisan 1890, Cilt I içinde, İstanbul, Timaş Yayınları, ss. 21-28.
- Berktaş, Z. 2023. "Giriş", Şair Nigâr Hanım, 2023, Günlük. 13 Defter 20 Ocak 1894. 15, 16, 17, 18. Defterler: 8 Haziran 1911-19 Mart 1918. Cilt II (içinde). İstanbul: Timaş Yayınları. ss. 21-26.
- Genette, G., Maclean, M., 1991. "Introduction to the Paratext", New Literary History, Vol. 22 (2), Spring 1991, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, ss. 261-272.
- Genette, G., 2001. Paratexte, Das Buch vom Beiwerk des Buches, aus dem Französischen von Dieter Hornig, Berlin, Suhrkamp Verlag, 408 s.
- Gürses, S., 2008. "Fatma Aliye İlk Kadın Çevirmen Değil", Çeviribilim Dergisi, 7. Ekim 2008, <https://ceviribilim.com/2008/10/07/fatma-aliye-ilk-kadin-cevirmen-degil/>, 10.06.2024.
- Holmes, J. S., 1988. "Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form", Holmes, J.S. 1998, Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies. Amsterdam, Rodopi, ss. 23-33.

Jakobson, R., 1959. *On Linguistic Aspects of Translation*, Harvard University Press, Massachusetts.

<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf&ved=2ahUKEwi8g7W18eeGAXUBtsEHQSYA6gQFnoECB0QAQ&usq=AOvVaw1BEuZFXluz981rWQgi-m6Z>, 19.06.2024.

Koller, W., 2011. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 8. Auflage, Tübingen und Basel, Francke, 349 s.

Nord, C., 1995. *Textanalyse und Überstezen, Theoretische Grundlagen, Methode und didktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*, 3. Auflage, Heidelberg, Groos, 284 s.

Popovič, A., 1981. "Übersetzung als Kommunikation. Übersetzt von K. H. Freigang", Wilss., W., 1981, *Übersetzungswissenschaft*, Darmstadt, ss. 92-111.

Prunč, E., 2002. *Einführung in die Translationswissenschaft. Band 1, Orientierungsrahmen*, Graz, 374 s.

Şâir Nigâr Hanım, 2021. *Günlük, 24 Ocak 1887-14 Nisan 1890, Cilt I*, yayına hazırlayan Zeynep Berktaş, İstanbul, Timaş Yayınları, 480 s.

Şâir Nigâr Hanım, 2023. *Günlük, 13 Defter 20 Ocak 1894. 15, 16, 17, 18. Defterler: 8 Haziran 1911-19 Mart 1918, Cilt II*, yayına hazırlayan Zeynep Berktaş, İstanbul, Timaş Yayınları, 427.

Toros, T., 1992. *Mâzi Cenneti*, İstanbul, İletişim Yayınları, 232 s.